

СТАНОВИЩЕ

от

проф. д-р Маргарет Димитрова

за

дисертацията на Илина Лулейска

ЖИТИЙНИ ТЕКСТОВЕ ЗА СВ. САВА ОСВЕЩЕНИ В ИСТОРИЯТА НА БЪЛГАРСКАТА КНИЖНИНА,

представена за присъждане на образователната и научна степен „доктор“

Дисертацията е посветена на средновековни текстове, повечето от които са слабо изследвани в палеославистиката. Тези текстове са обемни и езикът им не е лесен, защото съдържат както високата абстрактна лексика, така и редица реалии и множество топоними и антропоними, без запознаването с които е трудно да се разберат самите текстове и да се направи адекватен превод (докторантката си е направила труда да събере информация за тази страна на текстовете, с което улеснява бъдещ техен превод на съвременен книжовен език и помага за анализирането на посланията им в рамките на късноантичната и средновековна менталност). Освен обемността на тези агиографски текстове и отдалечеността им от нашето време, други трудности, с които докторантката трябваше да се справи, е издирването на гръцки образци, липса на критически издания и на славянските, и на гръцките жития, издирване на копия от колкото се може повече славянски ръкописи, съдържащи житията на св. Сава от Кирил Скитополски и от Симеон Метафраст. Като научен ръководител на Илина Лулейска бих искала да отбележа, че тя започна работата си върху средновековните текстове с много голямо желание и старание да навакса липсващите ѝ знания по гръцки и старобългарски език в неговите различни правописни редакции (липсващи поради ограничения хорариум на медиевистичните дисциплини в бакалавърската степен, която е завършила), но които са *conditio sine qua non* при занимания със средновековна българска култура. Така, за разлика от мнозина други докторанти, тя трябваше в ограничени срокове да проучва, най-често самостоятелно, редица нови полета на научното знание, включително работа с ръкописи и описания на ръкописни сбирки, текстология, история на българския език, гръцки език, да работи в

ръкописния отдел на Националната библиотека „Свв. Кирил и Методий“, в Народната библиотека „Иван Вазов“ в Пловдив, в Зографската научноизследователска електронна библиотека с дигитални копия от ръкописите в Зографската света обител.

С постоянство и любов към обекта на своето изследване Илина Лулейска работеше със стари издания, микрофилми, дигитални копия и ръкописи, за да съпостави различни славянски версии на житията на св. Сава Освещени и за да направи издания. Основно в нейния интерес бяха български преписи. Една от най-ценните страни на нейната дисертация е, че тя направи издания на два български агиографски текста – пак подчертавам, които са обемни, а и още нещо – те са написани на различен книжовен език. Едното издание е на среднобългарски превод на Житието на св. Сава Освещени от Симеон Метафраст по среднобългарския ръкопис 226, пазен в Хилендарския манастир на Света Гора (благодарение на предоставената ѝ възможност от Хилендарската изследователска библиотека в Университета на щата Охайо, САЩ, да работи с разпечатка от микрофилма от ръкописа). Тя разчете текста, като сверяваше на трудни места с две стари, некритически издания на гръцкия текст, които ѝ бяха любезно предоставени от о. Козма Поповски. Илина Лулейска доказва, че този среднобългарски препис пази превода, който Климентина Иванова идентифицира в молдовския ръкопис 706 от манастира Драгомирна в Румъния. Докторантката привежда детайлни разночетения от Драгомирна 706 в изданието (благодарение на предоставената ѝ възможност да работи с дигитално копие, направено по проект „Българското ръкописно наследство в манастирските сбирки в Румъния и Република Молдова“, финансиран от фондация "Българска памет", осъществен от Анисава Милтенова).

Второто издание в дисертацията е на дамаскинарския текст за св. Сава Освещени, написан на книжовен език на народна основа през XVII век. Този текст е познат на научната общност по няколко издания на български дамаскинарски сборници, като Троянския дамаскин, Копривщенския дамаскин, Свищовския дамаскин и др. Новото в подхода и работата на И. Лулейска е, че тя, следвайки работата на Евгения Дьомина, на Боряна Велчева и Олга Младенова, ясно разграничи преписите (някои неиздавани и неизследвани до днес), представителни за трите редакции, и направи критически издания с разночетения. За разлика от други дамаскинарски текстове, тя показва, че този агиографски текст (чийто автор не е Дамаскин Студит, т.е. това е текст, който принадлежи на т.нар. „недамаскинови слова“ в новобългарските дамаскини) възниква най-напред в средището, условно наречено „тогази“,¹ а по-късно е редактиран в средището „тогива“ и тази редакция има слабо разпространение. Така също тя изказва предположение, че вероятно първоначално преработката на първоначалната версия „тогази“, направена в средището „тогизи“, не е имала такъв радикален характер, какъвто ни показва Свищовският дамаскин, а текстът в него е резултат от допълнително онародняване на езика и олекотяване на стила в посока към говоримия и проповеднически език. Като използва резултатите на Е.

¹ Тя, а в случая и аз, използваме терминологията, установена в науката след работата на Боряна Велчева.

Дьомина и Д. Радославова, докторантката показва, че различни по тип дамаскинарски сборници, може да съдържат една и съща редакция на агиографския текст, но също така понякога сборници от преходен/смесен тип съдържат и версия, което също може да бъде определена като смесена. Бъдеща задача на И. Лулейска е да издири има ли много близък гръцки образец на дамаскинарския текст. С основание обаче тя отбелязва, че българският книжовник, създал агиографския текст на книжовен език на народна основа, е познавал средновековната българска традиция и е черпел лексеми от нея.

Както пролича от оценката ми на приносите на докторантката относно дамаскинарските версии, изданията в приложението (което е неразделна част от дисертацията и което е несъмнен принос в палеославистиката, чакащ бъдещо издаване в книга) не са единствената заслуга на тази дисертация. И. Лулейска чрез анализ на конкретни примери потвърждава разграниченията на отделни текстологични редакции, направени от Климентина Иванова в *Bibliotheca hagiographica balkano-slavica* (2008) на славянските версии на Житието на светеца от Кирил Скитополски и от Симеон Метафраст. И. Лулейска вярно показва основни особености на преводите, но не навлиза в дълбочина в тази проблематика, защото тя излиза от задачите и темата на дисертацията ѝ, но поставя сигурни основи за бъдещи анализи на преводаческите стратегии и избори на българските книжовници. Чрез езиковия анализ тя потвърждава мнението на Климентина Иванова, че са съществували по два превода на всяко от двете жития, като с нужната научна предпазливост в такива случаи предлага хипотези за времето и мястото на възникване на преводите – вероятно и четирите са възникнали в българска среда. С основание тя застава зад мнението на изследователите, че най-ранният превод на Житието от Кирил Скитополски е направен по време на Първото българско царство, вероятно в Преслав. Чрез конкретни примери И. Лулейска показва разликите в преводаческия подход в другия превод на това житие, запазен в един среднобългарски атонски ръкопис. С основание на места тя смята, че разликите между двата превода са толкова големи, че една от възможните причини за това е вариране в гръцката ръкописна традиция на житието. За първи път в тази дисертация се коментират конкретни разлики в преводаческите подходи и езика на двата превода на Житието на св. Сава Освещени от Симеон Метафраст. Принос е, че след като сравнява детайлно текста в Хилендарския ръкопис 432 с двата превода на Житието от Симеон Метафраст, докторантката установява, че този ръкопис съдържа контаминирана версия от двата превода и внимателно изказва хипотези за възможните причини за появата ѝ, като взема предвид характера на този сборник.

Изобщо за дисертацията на Илина Лулейска е характерна предпазливост в изказване на мнения, за които тя на този етап не би могла да приведе достатъчно аргументи, което показва зрялост на изследователското мислене. В текста на дисертацията личи очакваното за медиевистични дисертации отчитане на специфичното за средновековните литературни източници, които се отличават значително от съвременната литература. Затова И. Лулейска внимателно подбира методите си и разглежда преводите в рамките на културния

и книжовен контекст, в който те са се появили. Тъй като те са направени в различни периоди на българската книжовна култура и в различна среда, вероятно с предназначение за различна публика, на практика докторантката представя широка панорама на българската култура с нейните нужди и търсения.

Освен това докторантката успешно запознава читателя на дисертацията с особеностите на сравнително ранните гръцки жития на отшелници и основатели на манастири, с основните компоненти, образи, стил, метафорика, топоси на този тип жития и привежда примери от житията на св. Сава, като стъпва на постиженията на световната медиевистика. По този начин тя разкрива с какви общохристиянски литературни и идеологически модели са били запознавани средновековните български читатели и слушатели, монашеството главно, чрез преводите на агиографските текстове за св. Сава.

Нямам възможност в този кратък текст да изброя всички трудности, които преодоля Илиана Лулейска, нито нейните приноси, нито всичко онова, което тя научи, докато работеше над дисертацията си. Но заключението ми е, че представеният обемен текст на дисертацията има нужните качества да ѝ бъде присъдена научната и образователна степен „доктор“.

2 януари 2017